

Osmanlı Devleti'nin Son Dönemleri ile Erken Cumhuriyet Dönemi Çocuk Yetiştirme Politikaları*

The Last Period of the Ottoman State and the Policies on Early Republic of Turkey

Hülya Öztürkⁱ, Atiye Emiroğluⁱⁱ

ⁱDoç Dr, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı, <https://orcid.org/0000-0001-8999-4213>

ⁱⁱDr Öğr Üyesi, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Ermenek Meslek Yüksek Okulu, Sağlık Kurumları İşletmeciliği Yönetim ve Organizasyon Bölümü, <https://orcid.org/0000-0002-0588-0065>

Öz

Amaç: Osmanlı Devleti XIX. Yüzyıl'da çok uluslu yapısını kaybetmeye başlamış, sınırları giderek daralmıştı. Bu durum Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti'nde devletin bekası ve sağlam temeller üzerine inşası adına çocuk sağlığı ve bakımı adına eylemlerde bulunulmasına sebep olmuştur. Çalışmanın amacı bu iki dönem arasında çocuk yetiştirme politikalarını irdeleyerek devletlerin gelişimine ve ilerlemesine katkısını ortaya koymaktır.

Yöntem: Çalışmada, 1860-1940 arası Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti'nde çocuk bakımı ile ilgili Servet-i Fünun, Tanin, Akşam, Cumhuriyet gibi gazeteler ile Başbakanlık Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivlerine ait belgeler, 6 Ocak ve 28 Haziran tarihleri arasında yazarlar tarafından Osmanlı alfabesinden günümüz Türkçesine çevrilerek çalışmaya dahil edilmiştir. Makale, kitap gibi ikinci el kaynaklarda araştırma sürecinde kullanılmıştır.

Bulgular: Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti dönemlerinde nüfusu artırmak ve sağlıklı nesiller oluşturmak adına çalışmalar yapılmıştır. Çalışmalar, gelecek nesillere etki ederek Türk toplumunun çocuk yetiştirme bilgisini artırmıştır. Sağlıklı toplum yetiştirme adına yapılan çalışmalar, daha sağlıklı nesillerin temelini atılmasını sağlarken beraberinde nüfus da artmıştır.

Sonuç: Osmanlı Devleti'nin çocuk yetiştirme politikaları Osmanlı tebaasında yer alan Müslüman ve gayrimüslimlere uygulanmıştır. Yetim ve kimsesiz çocuklar adına ıslahhaneler açılmış Himaye-i Etfal cemiyeti çerçevesinde gerçekleştirilen faaliyetlerle gelecek nesillerin sağlıklı olmasına önem verilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti de Himaye-i Etfal cemiyetine yüklediği görev ve sorumluluklarla birlikte cemiyetin temellerini sağlamlaştırmak adına fetvalar yayınlamış ve birçok bağışın bu cemiyete intikal etmesini sağlamıştır. Çalışmalar, toplumda dil, din, ırk ayrımı yapılmadan uygulanmıştır. Çocuklar geleceğin büyükleridir. Günümüzde anne sağlığı, bebek ve çocuk sağlığına verilen önem bilinmektedir. Geçmiş örnek alınarak çocuğun bedensel ve zihinsel gelişimine yönelik çalışmalar yapılmalı ailelere yönelik bilim ve teknolojiye yönelik gelişmeler doğrultusunda eğitimler verilmelidir.

Anahtar kelimeler: Çocuk Sağlığı, Himaye-i Etfal, Gürbüz Çocuk, Irzahane-Süd Damlası, Sağlık Politikaları

ABSTRACT

Objective: Ottoman Empire XIX. In the 19th century, it began to lose its multinational structure, and its borders gradually narrowed. This situation led to actions in the name of child health and care in the name of the survival of the state and its building on solid foundations in the Ottoman and Turkish Republics. The aim of the study is to examine the child-rearing policies between these two periods and to reveal the contribution to the development and progress of the states.

Methods: In the study, newspapers such as Servet-i Fünun, Tanin, Akşam, Cumhuriyet, about child care in the Ottoman and Turkish Republic between 1860-1940 and documents belonging to the Prime Ministry Ottoman and Republican Archives were translated from the Ottoman alphabet to today's Turkish by the authors between January 6 and June 28. translated and included in the study. Second-hand sources such as articles, books were used in the research process.

Results: During the Ottoman and Turkish Republic periods, studies were carried out to increase the population and create healthy generations. Studies have increased the knowledge of child-rearing of Turkish society by influencing future generations. While the efforts to raise a healthy society provide the foundation of healthier generations, the population has also increased.

Conclusion: The child-rearing policies of the Ottoman Empire were applied to Muslims and non-Muslims who were Ottoman citizens. With the activities carried out within the framework of the Himaye-i Etfal society, correctional institutions were opened in the name of orphans and orphans. The State of the Republic of Turkey, together with the duties and responsibilities it assigned to the Himaye-i Etfal society, had fatwas issued in order to strengthen the foundations of the society and ensured that many donations were transferred to this society. The studies were carried out in the society without discrimination of language, religion and race. Children are the adults of the future. Today, the importance given to maternal health, infant and child health is known. Taking the past as an example, studies should be carried out for the physical and mental development of the child, and education should be given to families in line with the developments in science and technology.

KeyWords: Child Health, Himaye-i Etfal, Strong Boy (Gürbüz Boy), Irzahane-Süd Damlası, Health Policies

* Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi, 2022;12 (3):565-578

DOI: 10.31020/mutfd.1151052

e-ISSN: 1309-8004, ISSN 1309-761X

Geliş Tarihi – Received: 29 Temmuz 2022; Kabul Tarihi - Accepted: 24 Ağustos 2022

İletişim - Correspondence Author: Hülya Öztürk <hulyaozturk33b@gmail.com>

Giriş

Çocuklar bir toplumun oluşturulmasında büyük öneme sahiptir. Çocukların daha anne karnından itibaren doğru takibi, gebelikte annenin takibi, yeni doğan çocuklarda bebeklerin sağlıklı bir şekilde beslenmesi, büyütülmesi, talim-terbiye ve ıslahları, toplumlar için iyi birer birey halinde hayata devam etmeleri için olanakların sağlanması devletlerin gelecek planlarını yapmasında büyük önem taşımaktadır. Sağlıksız, çelimsiz, bazen doğum sırasında bazen daha doğumdan birkaç hafta ya da ay sonrasında vefatlar ülkelerin gelecek planlamasını yapamamasına sebebiyet vermektedir.¹

Osmanlı Devleti On dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde çok uluslu yapısını yavaş yavaş kaybetmiş, sınırları giderek daralmıştı. Yaptığı savaşlar, toprak kaybının yanında ağır insan kaybı yaşamasına da sebep olmuştu. Toprak kayıpları sebebiyle Anadolu topraklarına göç eden nüfusun çeşitli bulaşıcı hastalıklara sahip olması ve bunu gerek göç gerek savaşlar yoluyla Anadolu topraklarına yaymasından kaynaklı Anadolu coğrafyası insanı bu dönemde gün geçtikçe azalmaktaydı. Annenin gebelik sırasında beslenememesi veyahut dünyaya gelen çocukların olumsuz şartlar yüzünden bakımlarının sağlanamamasından dolayı kısa sürede vefat etmeleri, devleti, sıhhiye teşkilatını ve dönemin hekimlerini çocuk bakımına yönelik çalışmalar yapmaya yöneltmiştir.²

Çocuk bakımı ile ilgili ilk kapsamlı çalışma 1863 yılında Niş İslahhaneleri'nin açılması ile başlamış, 1864'de Rusçuk ve Köstence, 1867'de ise Kastamonu, Bursa, İşkodra, Sofya, Sivas, Edirne, İzmir, Halep, Bosna, Erzurum, Diyarbakir, Konya ve Selânik'te fakir çocuklara bakım sağlamak adına ıslahhaneler açılmıştır.³ Ayrıca Devlet, çocuk eğitimine de büyük önem vererek ülkenin çeşitli yerlerinde okullar açmıştır. Örneğin Darüşşafaka adı verilen sivil parasız okul, bunlardan biridir. Burada eğitim alan öğrenciler, devlet kadrolarında görevlendirilmiştir. Darülaceze ise kimsesiz-yetim çocuklara bakım sağlamak ve genç-engelli ve kimsesizleri yetiştirmek adına çalışmalarda bulunmuş bir kurumdur. 1914 yılında Darüleytam adı verilen yetimler yurdu kurulmuş, özellikle savaş yetimleri için çalışmalarda bulunmuştur.²

1917 yılına gelindiğinde önce Trablusgarp-Balkan savaşları, ardından Birinci Dünya Savaşı sonunda savaşlarda ailelerini kaybeden kimsesiz çocukların korunması amacıyla Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul'da kurulmuş, asıl vazifesini ise Ankara hükümeti bünyesinde Haziran 1921'de göstermeye başlamıştır. Cemiyetin yukarıda belirtilen görevleri dışında sokağa terkedilmiş yeni doğan çocuklar için süt emzirme merkezleri açmak, kız çocuklarına el ve ev işi öğretecek yerler tesis edilmesini sağlamak gibi görevleri bulunmaktaydı.⁴ Anne sütü ve süt mevzuu çocuk bakımı için oldukça önemli olup, sütün kalitesi, sütle beslemenin önemi, bebekler nasıl emzirilir konuları önemli tedbirler alınarak düzenlenen konular içerisinde olmuştur.⁵

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bekası ve sağlam temeller üzerine inşası adına Osmanlı Devleti'nden aldığı mirasla hem çocuk bakımı adına eylemlerde bulunmuş hem de evlenme ve çocuk sahibi olmayı teşvik ederek kalıcı sağlık politikaları oluşturmaya çalışmıştır. Konuyla ilgili çocuk kürsüleri açılmış, bulaşıcı hastalıklarla mücadele, çocuk yapmanın teşvik edilmesi, düşürmenin engellenmesi çalışmaları ile birlikte önemli hekimlerinin beyanatları ve toplanan Türk Milli Tıp Kongreleri de önemli işlere imza atmıştır.⁶

Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduğunda Osmanlı Devleti'nin birçok kurum ve kuruluşunda köklü değişiklikler yapılırken bazı uygulamaları ve planları da devam ettirmiştir. Sağlıklı nesil yetiştirme politikası da yeni kurulan devletin Osmanlı Devleti'nden aldığı mirastır. Bu miras, her ne kadar farklılıklar arz etse de temelde sağlıklı bir nesil yaratmaya ve nüfus artırmaya yöneliktir. Çalışmada amaç; her iki dönemi karşılaştırmalı olarak ele almak, öte iki devletin çocuk yetiştirme politikalarını tarihsel süreç içinde vermektir. Tarihi bilgiler, günümüzü daha iyi anlamamızı ve geleceğe daha planlı hazırlanmamızı sağlamaktadır. Mustafa Kemal Atatürk'ün dediği gibi "*Tarihini bilmeyen bir millet, yok olmaya mahkûmdur.*" 1860-1940 yılları arasında Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde çocuk yetiştirilmesine verilen önem, 21. Yüzyılın şartlarına uyumlu geliştirilmeli ve uygulanmalıdır.

Gereç ve Yöntem

Çalışmada, tüm dünyada yaygın olduğu gibi Osmanlı'nın son dönemlerinde de çocuk bakımına verilen önem, yapılan çalışmalar ile erken Cumhuriyet döneminde yeni oluşturulmak istenen nüfusun niteliği ile ilgili çalışmalar doğrultusunda geliştirilen çocuk politikaları incelenmiştir. Bu iki ayrı devletin ve politikalarının seçilmesindeki amaç tarihin neden-sonuç örüntüsü ile ilerlemesidir. Yeni kurulan Türk Devleti'nin çocuk politikalarını anlayabilmenin yolu mirası üzerine kurulduğu bir önceki devletin çocuk yetiştirme politikalarını bilmeyi gerektirir.

Yeni Türk Devleti'nin geleceğini oluşturmada büyük ehemmiyete sahip çocuklarının yetişmesinde ve devletin çocuk politikasını ve bu doğrultuda çocuk sağlığına yönelik çalışmalarının incelendiği bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin son dönemleri ve Erken Cumhuriyet Dönemi olarak adlandırılan Mustafa Kemal Atatürk'ün yaşadığı döneme ilişkin dönemin süreli yayınları temel alınarak gazete ve mecmualar taranmıştır. Bu taramalar, çocuk-çocuk bakımı ve talim-terbiyesi ve himayesi ile sağlığı çerçevesinde, gürbüz çocuk, çocuk bakım ve sağlığına ilişkin temel anahtar kelimeler dikkate alınarak yapılmıştır.

Dönemin önemli süreli yayınlarından Servet-i Fünun, İkdam-Tanin gazetelerinin Geç Osmanlı Dönemi sayıları ve Darülfünun Tıp Mecmuası, Akşam, Milliyet, Servet-i Fünun, Cumhuriyet ve Vakit gibi erken Cumhuriyet döneminde yoğun etkinlik gösteren gazeteler dikkate alınmıştır. Osmanlı Devrine ait gazetelere kütüphanelerin Mikrofilm Odaları ve gazetelerin kendi arşivlerinden ulaşılmıştır. Başbakanlık Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivi ile TBMM Arşivinin çalışmanın konusunu oluşturan dönemleri incelenmiştir. Belgeler tasnif edildikten sonra ilgili bulunan belgeler tahlil ve tenkid süreçlerinin ardından metin içerisinde kullanılmıştır. 1928 yılına kadar ülkemizde geçerli yazı dili olan Osmanlı Türkçesi ile yazılmış belge ve gazetelerin çevirisi yapıldıktan sonra çalışmada kullanılmıştır. Tüm arşiv belgelerinin tarama-tasnif-tahlil ve tenkid süreçleri 6 ila 8 aylık bir çalışma ile gerçekleştirilmiştir.

Bulgular

Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Çocuk Yetiştirme ve Sağlığı Politikaları

Osmanlı Devleti siyasi ve askeri yapısıyla dikkat çeken bir devlettir. Bu doğrultuda devlet, nüfusunu korumalı ve gelecek inşasında ihtiyaç duyduğu halkını ve özellikle de genç ve çocuk nüfusu ileriye taşımalıydı. Devletlerin geleceği yeni nesillere bağlıdır. Bu bilinçle salgın hastalıklarla yoğun mücadele veren Osmanlı Devleti, çocukların aşılmasını titizlikle takip etmiş mahalle ve mekteplerde dolaşarak çocuklara aşı icra etmek üzere aşı memurları bulundurmuştur. Memurlar her üç ayda bir istatistik cetveli göndererek kaç çocuğun aşılandığını merkeze bildirmişlerdir. Aşı tüplerinin muhafazası ve bir aşı tüpüyle en az üç çocuğun aşılmasının sağlanması yine aşı memurlarının görevleri arasındadır.⁷ Osmanlı Devleti çocuk bakımı hususunda çocukların büyürken devlet için yararlı birer birey olmaları adına talim ve terbiyesiyle ilgili de düzenlemelere gitmiştir. Niş'te açıp ülkenin pek çok yerine yaygınlaştırdığı islahhaneler yanında⁶ tüm dünyadaki modernleşme çabaları doğrultusunda Osmanlı Devleti'nde de bir takım gelişmeler meydana gelmeye başlamıştır. Çocuk talim ve terbiyesi ile ilgili pek çok mecmua yayınlanmaya başlanmış, mekteplerde teftiş-i sıhhi çalışmaları da göz doldurmuştur. Mecmualardan bazıları şunlardır; Tedrisat-ı İptidaiye Mecmuası, Muallim Mecmuası, Tedrisat Mecmuası, Muallimler Birliği Mecmuası, İlk Tahsil. Sağlıklı bir nesil için Devletin hemen her alanında başlatılan seferberlikte talim ve terbiye çalışmaları yapan muallimler Mecidi Nişanı'yla taltif edilmiştir.⁸ Aynı hassasiyet, Osmanlı sınırları dışında yaşayan Müslüman çocukların talim ve terbiyelerinin sağlanması için gerekli tesislerin yapılmasında da görülmektedir. Çocuklara gösterilen hassasiyet, Müslümanların talim ve terbiyesiyle kısıtlı kalmamış, sınırları dâhilinde yaşayan gayrimüslim çocukları da kapsamıştır.⁹

Konuyla ilgili Servet-i Fünun-Tanin gibi önemli gazetelerinde bilgilendirici yazılar yazılmaya başlanmış, gebelikte alınması gereken tedbirlerden, çocuğun ilk mektebinin mensup olduğu aile olduğuna, validenin çocuk yetiştirmede önemine kadar çocuklara dair geniş malumatlara yer verilmiştir. Dr.Besim Ömer Bey'in bu dönemde gazetelerde belli aralıklarla yazı dizisi şeklinde yazı ve makalelerinde; “Çocuk büyütme, çocukları nasıl yetiştirmeliyiz? Talim terbiyelerini nasıl sağlamalıyız? Çocuk gelişiminde kullanılması gereken araç-gereç nelerdir? Çocuklara aş nasıl sağlanır”? Çocukların himayesinin devletin ve sıhhiye çalışanlarının en önemli vazifesi olduğuna vurgu yapmaktaydı. İngiliz ve Fransız çocuk yetiştirme adablarına da dönemin gazete sütunlarında yoğunlukla yer verilmiş, buralardaki gelişmeler yakından takip edilmiştir. Dr.Besim Ömer'in kaleme aldığı çocuk bakımı ve beslenmesiyle ilgili pek çok kaynak hem kitap olarak basılmış hem de Servet-i Fünun içerisinde kitaplar tanıtılarak halk bilgilendirilmiştir. Bu kaynaklardan bazıları şöyledir; *Çocuk Büyütme, Çocuk, Çocuklara Aş Yahud Validelere Hediye, Emzirme, Memedeki Çocuklarda Vefeyat, Sıhhatnümâ-yı Nevzad Kundak Beşik Emzik, Tabib-i Etfal Yahud Ebeveyne Yadigâr*. Bunların yanı sıra 1315, 1316, 1320, 1322 yıllarında dört cilt halinde yine Dr.Besim Ömer tarafından yayımlanan *Nevsâl-i Âfiyet*'te de çocuk bakımı, sağlığı, hakkında bilgiler ve tedbirlerden ayrıntılı bahsedilmiştir. Bu eylemler Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde dahi dünyadaki yeni adap ve usule ve bunları takibe önem verdiğini gösteren gelişmeler olarak kabul edilebilir.^{10,11}

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren çocukların sağlıkları için gerekli düzenlemelerin yapıldığı, gerekli tedbirlerin alınmaya çalışıldığı görülmektedir. Cemiyet ya da vakıflar dışında 1863 yılında etfali besleme mecralarının ve bu mecralarda çocuklara aş sağlayan yerlerin var olduğunu Tasvir-i Efkâr gazetesinin 17 Kasım 1863 tarihine ait 151. sayısında görülmektedir. Çocukların doğumlarından itibaren bakımları ve sağlıklı bireyler olarak topluma karışmaları devlet tarafından önemsenmekteydi. Zayıf doğan çocukların doğumdan kısa süre sonra kaybedildiği, bu kayıpların yüzdelerinde oldukça yüksek olduğu, bu yüzden de gerek vakitsiz doğan gerekse vaktinde doğan çocukların zayıf ve çelimsiz olanlarına ayrı imtina edilmesi için tedbirler alınmaya çalışılmıştır. Gazeteler incelendiğinde çocuklarda 1 günlükten 1 yaşına girinceye kadar yaşamaya mukavemet gösterenlerin daha az olduğu, erken doğanlarda vefat vakalarının fazlalığı yüzünden alınacak tedbirlerin belirlendiği görülmektedir. Bu tedbirler; beslenme-hastalıklardan korunmaları üzerine yoğunlaşmıştır (**Şekil 1**).¹²

Şekil 1. Servet-i Fünun, Erken Doğan Çocuklara Sağlanan Bakım

Sağlıklı çocuk yetiştirme konusunda Osmanlı dönemindeki en önemli çalışmalardan biri de anne sütü ve süt mevzusudur. Dönemde üzerinde en çok durulan konulardan olan anne sütünün önemi Dr.Besim Ömer Bey, Dr.Kadri Raşit gibi dönemin az sayıda olan çocuk sağlığıyla ilgilenen mütehassısların yazılarında vurgulanmış,

süt nasıl olmalı, çocuğa verilmesi gereken halis sütün özellikleri, Emziklerin çeşitleri ve kullanma şekilleri resmedilerek halk bilinçlendirilmeye çalışılmıştır. Kimsesiz ve fakir çocukların bakımı için İrzahanelerin oluşturulması ile emzirme evi, süt çocuğu yuvası sayılabilecek darülürza olarak adlandırılan evler kurulmuştur. İrzahaneler Osmanlı'da Darülaceze'de hizmet vermekte, ilk 21 gün yoğun bir şekilde bakım sağlamaktaydı. Bu ırzahaneler koğuşlardan oluşmakta, odalarının temiz-bakımlı-havadar olduğu, çalışan hanımların kendi öz bakımlarına büyük ihtimam gösterdikleri, özverili ve intizamlı oldukları arşivdeki resimler incelendiğinde görülmektedir. İrzahanelerin ıslah edilip daha iyi hale getirilmesi adına ıslah çalışmaları yanında başka ülkelerdeki benzer yaklaşımlar ve ırzahaneler takip edilmiş, varsa ülkemizdeki eksiklikler giderilmeye çalışılmıştır (**Şekil 2**).¹³

Şekil 2. Servet-i Fünun, İrzahanelerde Yemek Adabı

Çocuklara bakım sağlanması Himaye-i Etfal kavramı altında toplanmış, 1917 senesinde İstanbul Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin kurulmasına kadar çocuk bakım ve sağlığı bu isimler sürdürülmüştür. Cemiyet kurulduktan sonra taşra yapılanmasına ehemmiyet verilmiş, cemiyetin yazışmaları Beyoğlu'ndaki merkezinden yapılmıştır (**Şekil 3**).¹⁴

Şekil 3. BOA. Belge Tarihi: H-30-12-1336. Kurum: DH. EUM. VRK.

Osmanlı Devleti için "Himaye-i Etfal" dediğimizde çocukların yetiştirilmesi ile ilgili pek çok kurum-kuruluştan, sıhhat mensuplarına, pek çok kimsenin etfalın himaye edilmesi ile ilgili gayretlerde bulunduğu, mütehasısların yazdıkları makalelerden gazetelerdeki bilgilendirme yazılarına kadar çocukları koruma kavramına odaklandıkları, etfalın himayesinde gerekli olan tüm tedbirleri yazılarında sıraladıkları

görülmektedir. Himaye-i etfal kavramı içerisinde; “çocukların aşılarından-giyim kuşamlarına-talim terbiye ve tedrisatları-nasıl beslenmeleri gerektiği, kaç yaşında yürütölmeleri gerektiği, hastalıktan korunmaları adına temizliğe alıştırmaları ” gibi çocuk bakımı ve sağlığı ile ilgili konuları görmekteyiz.¹⁵

Çocuk sağlığı için önemli adımlardan biri de Osmanlı'daki ilk Etfal hastanesi olan Hamidiye Etfal Hastanesi'nin 1899'da II. Abdülhamit döneminde açılmasıdır. Bu hastanede sadece çocuklar muayene ve tedavi edilmektedir. Odalar incelendiğinde hastane dönemi için tam teşekküllü olup, içerisinde muayene yerleri ve yatışın sağlandığı servislerin (koğuşlar) birbirinden farklı ve tedavi yerlerinin gayet ferah ve geniş olduğu saptanmıştır. Oldukça geniş olan odalarda çocukların bakımlarına büyük itina gösterilmekte, hastanenin verdiği hizmetler sayesinde pek çok çocuk iyi tedavi ve bakım görmekteydi.¹⁶ Bu hastanenin memleket için yararı dönemin pek çok gazetesinde yer verilmiş, burada çalışanların vefakârlıkla ve özveriyle işlerini yaptıklarına vurgu yapılmıştır (**Şekil 4**).¹⁷

Şekil 4. Servet-i Fünun, Etfal Hastanesi Çocuk Muayene Odası

I. Dünya savaşı, savaşın etkilerinin cephe gerisine yansıdığı ve sivil savunma kavramının öneminin ortaya çıktığı bir savaştır. Nüfus meseleleri, azalan nüfusun nasıl yerine konulabileceği, vefatları azaltmak adına izlenecek nüfus politikaları, etfalın himayesi, savaştan kaynaklı artan bulaşıcı hastalıklarla mücadele uğruna ne tür tedbirlere başvurulacağı 1916 yılının ülkemiz için önemli mevzulardan olup, nüfus meselesini çözme odaklı verilen demeç ve beyanatlar da bu dönemde artmıştır.¹⁸ Savaştan dolayı hem fakir çocuklara hem de savaş yüzünden ailesiz kalan çocuklara yardım amacıyla 1917 yılında öncelikle Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul'da kurulmuş, 1921 senesinde ise Ankara hükümeti bünyesinde çalışmaya başlayan cemiyet büyük yararlılıklarda bulunmuştur.

Savaş yıllarında on üç yaşına kadar olan tüm çocukların bakımını üstlenen cemiyet, sağlıklı büyümelerini gözettiği gibi, talim, terbiye ve tedrisatlarının da sağlanmasına önem vermekteydi. Cemiyetin masraflarını, “sergi-kongre-konserler düzenleyerek, belediye ve halktan topladığı yardımlar ve bazen dışardan gelen yardımlarla” karşıladığı görölmektedir.^{19,20} Bağışlar için bazen Himaye-i Etfal Umumiyesi ihtiyaç üzerine gazetelere, “Himaye-i Etfal Teberrü”(bağış) ilanları vermiştir.²¹ Çocukları himaye etmek savaşla birlikte önemini arttırsa da Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 30 Ekim 1918'de imzalanmasının ardından cemiyet çalışmalarına son vermiştir. Ancak bununla birlikte Himaye-i Etfal Müessesesi ve çocukların nasıl himaye edilmesi gerektiğine yönelik çalışmalar devam etmiştir. Savaş zamanında telef olan nüfus meselesini telafi

için tedbirlerin alınması, hastalıklı olan çocuklara hemen tedavi sağlanması planlanmış, zaman zaman yetkililerce Himaye-i Etfal'e şükranlarını sunan beyanatlar verilmiştir. Himaye-i Etfal'de korunan çocuklar bazen müsamereler düzenleyerek Cemiyet'e katkı sağlamış, böylelikle talim-terbiye ve tedrisatlarına yakışır gösteriler ortaya koymuşlardır. Müsamereler özellikle Pazar günleri düzenlenmiş ve halkın katılımı için fırsat yaratılmıştır.^{22,23}

Haziran 1921 senesinde Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin yeniden Ankara hükümeti bünyesinde tesis edilmesi ile birlikte İstanbul'da Fransız Kızılhaç birliği tarafından süt dağıtma merkezleri kurulmuştur. Osmanlı Devleti'ndeki İrzahaneler kadar geniş bir hizmet ağı olmasa da 1921 yılında süt damlası halini almasıyla birlikte bu kuruluş zamanla çocuk sağlığı ve büyütülmesinde büyük öneme sahip bir çocuk bakım yurdu haline gelerek Besim Ömer Paşa önderliğinde yönetimi sağlanmıştır. Süt Damlası Beyazıt-Laleli'deki Seyyit Hasan Paşa Medresesi ile sebilinde çalışmalarına başlamış, doktorluğunu ise Safiye Ali üstlenmiştir.²⁴

Erken Cumhuriyet Dönemi Çocuk Yetiştirme ve Gürbüz Çocuk Politikaları

Fransız İhtilali sonrasında milliyetçilik fikrinden etkilenen Osmanlı ulusları Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yavaş yavaş verdikleri bağımsızlık mücadelesi ile kendi ulus devletlerini kurmuşlardır. Türk Kurtuluş Savaşı sonrasında Misak-ı Milli sınırlarını içine alan ulus-devlet anlayışına yakın yeni bir devlet kurulmuştur. Bu yeni devlet imzaladığı Lozan Barış Antlaşması ile askeri başarısını siyasi başarıyla taçlandırmıştır. Yeni Kurulan Türk Devleti 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet idaresiyle yönetilmeye başlanmıştır.²⁵

Yeni Türk Devleti millet esasına dayanan bu yapılanmasında vatandaşların sağlığı ve sağlamlığını önemserken nüfus politikalarına da önem vermiştir. Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi nüfusu korumaya yönelik çalışmalardan farklı olarak nüfusu arttırma politikalarının bu dönemde yaygın olduğu söylenebilir. Nüfus artışı ile yeni kurulan Türk Devleti sağlam temeller üstüne oturabilecek, geleceğini planlamada önüne çıkabilecek sorunlardan sıyrılacaktır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu yüce önder Mustafa Kemal Atatürk, nüfus arttırma politikalarını ve sağlıklı çocuk yetiştirme politikalarını oldukça önemsemiş, konu ile ilgili yaptığı araştırmalar yanında, tüm devleti seferber ederek durumu bir milli dava olarak görmüştür. Bunun için Osmanlı Döneminden bu yana süren çocuk ölümleri azaltılmalı, zayıf ve bakımsız doğan çocuklara derhal bakım sağlanmalı, gürbüz çocuklar için hem anneye hem doğum sonrası bebeğe gerekli takviyeler yapılmalıydı.⁵ Ülkenin birçok yerinde açılan Doğum ve Bakım Evleri bu politikaların sonucudur. Fakir ve kimsesiz çocukların sorumluluğunu üstlenen Devlet, bu çocukların bakımı için açtığı pavyonlara memurlar atayarak sağlıklı bir neslin yetiştirilmesi adına her ayrıntıyı düşünmeye çalışmıştır.²⁶

Çocuk bakımı Osmanlı Döneminde az sayıdaki çocuk sağlığı ile ilgilenen hekimlerce sürdürülmekteyken, Osmanlı'dan miras kalan Darülfünun bünyesinde 1923 yılında püerikültür(kişisel ve sosyal çocuk sağlık bilgisi) dersleri vermeye başlanmış, ileriki yıllarda ise çocuk hekimliği kürsülerinin sayısı arttırılmıştır. 1920 yılında savaş devam ederken kurulan Sıhhiye Bakanlığı, 1925 senesinde çocuk nüfusunu arttırmak ve doğan çocukların hem doğum sırasında hem sonraki dönemlerinde ölümlerini engellemek adına çocuk bakım ve yardım evleri kurmayı planlamıştır. Bakanlık, seyyar şekilde de hizmet verecek olan bu evlerin İstanbul, İzmir, Konya, Adana gibi illerde yaygınlaştırılmasını sağlamaya çalışmıştır.²⁷ Devlet, konuya verdiği ehemmiyetle Doğum ve Bakım Evleri için kadroları yürürlüğe koyarak bu kurumlardaki kadro açığını gidermeye çalışmıştır. Cumhuriyet'in yeni kurulmuş olması ve yeterli sayıda sağlık personelinin bulunmaması yabancıların görevlendirilmesini gerekli kılmıştır. Türk Devleti yurdun birçok bölgesinde yabancı hemşireleri görevlendirmiş, bağımsızlık savaşı sonrası yaşadığı ekonomik sıkıntılara rağmen Doğum ve Bakım Evleri için gerekli araç ve gereçlerin alınması noktasında oldukça cömert davranmıştır. En ilginç gelişmelerden bir diğeri ise Zonguldak Milletvekili Tunalı Hilmi'nin "Erkek öğretmen okullarına çocuk bakımı dersleri konulmasına dair" sunduğu öneridir.²⁸ Himaye-i Etfal'in Haziran 1921 senesinden itibaren çalışmaları ilk faaliyet vermeye

başladığı döneme göre daha kapsamlı hale gelmiş, cemiyet bünyesinde çocuklar için pek çok çalışma düzenlenmiş, Cemiyeti'nin kamu yararına çalışan dernek olarak sayılması sağlanmıştır. 1925'li yıllarda zekâtin Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne verilmesinin caiz olup olmadığına dair fetva isteğinde bulunularak halkın cemiyete destek vermesi istenmiştir. Cemiyetin Devlet eliyle güçlendirilmesi adına yapılan diğer bir girişim de otomatik oyuncak makinaların Türkiye'de yapılması ve bu hakkın Himaye-i Etfal'e kullandırılmasına yönelik kanun layihasıdır.²⁹

Süd damlası müessesesinin bu dönem için çocuk sağlığına katkı veren büyük bir yapılanma olduğu açıktır. Dr.Safiye Ali gibi "*çocukların kanatsız meleği*" olarak da adlandırılan bir doktorun gayretleri ile burası oldukça önemli çalışmalara imza atmıştır. Süd damlası ile hem Hilal-i Ahmer hem de Himaye-i Etfal'in çabaları ile Türk ve Müslüman çocukların hayatları korunmaya çalışılmış, beslenmelerinin düzenlenmesi ve daha sağlıklı hale gelmeleri için çalışmalar sürdürülmüştür. Irza çalışmalarının da sürdüğü süd damlası teşkilatı, hem İstanbul hem de başka merkezlerde çocukların sağlıklı beslenmesi için gayretlerde bulunmuştur. Günde 60-80 okka kadar sütün ihtiyaç sahiplerine verildiği, besinsiz çocukların bu kurum sayesinde beslendikleri bilinmektedir.^{30,31,32} Bakımsız çocukların vefatının önlenmesi için tedbirler aranmasından çocuklara şefkat yuvası vazifesi görmesine, ülkedeki yaygın ve bulaşıcı hastalıklara çare aramaktan, bu hastalık sahiplerine bakım vermeye kadar pek çok görevi üstlenen Himaye-i Etfal Cemiyeti oldukça kapsamlı bir çalışma yürütmüştür. Bununla birlikte bayramlarda yetim-kimsesiz çocuklara giyecek ve yiyecek takviyesi de yapan cemiyet ara ara düzenlediği şenliklerle kimsesiz ve bakımsız çocukların da eğlenebilmeleri için faaliyetlerde bulunmuştur. Sünnet düğünlerinin düzenlenmesinden, müsamere ve yarışmalara kadar pek çok çalışmada bulunan cemiyet her zaman takdirle karşılanmış, gazetelerde bu faaliyetler için, "*himaye-i etfal bir şevkat yuvasıdır*" şeklinde başlıklar atılmıştır. Cemiyet her geçen gün kendini yenilemek için gelişmeleri takip etmiş, zaman zaman dış ülkelerde konuyla ilgili temaslarda bulunmuş, gözlemlerini ülkeye aktarmaya önem vermiştir. Çalışmalarına yabancı ülkeler yanında Türkiye'de de yoğunluk veren cemiyet düzenlediği kongrelerle diğer vilayetlerin de nabzını tutmaya çalışmış, her kongrede aldığı kararları hayata geçirerek ülkedeki çocuk mevzuunda yaşanan sorunlara faydalı olmak adına çalışmalarda bulunmuştur. Çocuk bakımı, sünnet düğünü ve de kutlama organizasyonlarını sadece İstanbul merkezli değil, Ankara başta olmak üzere diğer illere de yaymaya çalışan cemiyet, faaliyetlerini şeffaflıkla yürüttüğünün kanıtı olarak halkla paylaşmak adına gazetelere bildirmiştir. 1926 senesinde çocuk vergisi getirilerek senede beş gürüş alınacak vergi ile birlikte bakımsız çocukları kurtarmak, vefat sayılarını azaltmak adına Himaye-i Etfal tarafından bazı çareler düşünülmüştür.³³ Şubat 1927 Himaye-i Etfal Kongresi'nin de gündemi olan çocuk vergisi, bu çarelerden bitanesidir.³⁴ Bu dönemin ürünü olan "*Gürbüz Türk Çocuğu*" adlı dergi halkın bu konu hakkında bilinçlendirilmesini sağlamaya çalışmıştır. Ayrıca Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin 1933 Nisan ayında bir kitap yayınlayacağı, kitapta Türkiye'nin müdafaası, iktisadi ve siyasi üstünlüğü bakımından memleket büyüklerinin "*Türkiye'de Çocuk meselesi*" görüşlerine yer verilecekti.³⁵

Himaye-i Etfal'in kuruluşunun onuncu yılına yaklaşıldığında aza sayısının 1300'lere ulaştığı ve bağışlarla ayakta durduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca teberrüler sonrasında 1929 senesinde 360 lira olan aylık yardım bütçesi, her ay değişmekteydi.³⁶

Himaye-i Etfal'in çabalarıyla Millet meclisinin açılış gününün 1927'de çocuklara armağan edilmesiyle bu tarih 1927'de "*Çocuk Bayramı*" olarak duyurulmuştur. 18 Nisan'da 23 Nisan çocuk bayramında yapılacak ve anlatılacakların programının hazır olduğu Cumhuriyet Gazetesi 3. sayfasından duyurmuş, bayramın ilk kutlanılışına büyük ehemmiyet verildiği belirtilmiştir. 23 Nisan'da ise pek çok gazetenin birinci sayfa haberinde bayram anlatılmıştır. Himaye-i Etfal reisliğini uzun süre sürdüren Dr. Fuat Bey, cemiyet için büyük özveriyle çalışmasının yanında yaptığı içtima ve vilayetlerdeki ziyaretleri ile cemiyeti her daim bir üst seviyeye çıkarabilmeye özen göstermiştir. Yurtdışındaki gelişmeleri de yakından takip eden ve düzenlenen kongrelere

bizzat katılan Dr.Fuad Bey, sadece çocuk bakımına odaklanmanın yanlışlığına, asıl meselenin annelere çocuk bakmayı öğretmenin olduğuna pek çok beyanatında yer vermiştir. Bu doğrultuda kadınlara yeni alfabe öğretmek adına Himaye-i Etfal Cemiyeti tarafından kurslar açıldığı ve sekiz haftalık kurs sonrasında kadınların okuma yazmayı çözdüklerini 10 Ekim 1928 tarihinde Cumhuriyet gazetesinin ilk sayfasındaki haberden anlaşılmaktadır. Cemiyet için büyük yararlılıklarda bulunan Dr. Fuad Bey 1933Almanak'ı içerisinde Himaye-i Etfal'in maksadını şu şekilde açıklamaktadır: *"1337'den evvelki ilk iki evrede "Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin yardım faaliyetleri yetim ve kimsesiz çocukların bakımının, sıhhi muayeneleri ve pek mahdur miktarda himayelerine inhisar edirdi. Üçüncü evrede ise Cemiyet'in nizamnamesinde belirtildiği üzere; şehit ve harp malullarının çocuklarına sağlanacak yardımlar daha öncelikli hale gelmiştir. Hastalarını tedavi ettikten sonra ise yaş ve derecelerine göre Darülitamlara gönderdi. Bazen aileler yanlarına verildiler bazen çırak olarak ustalara teslim edildiler. Şubeler açarak faaliyetlerini genişletmeye çalışan cemiyet ilk on faaliyet senesinde memleketin iç ve dışındaki 480 şubesiyle 600850 çocuğa faydalı oldu."*³⁷

Çocuk Bayramı kutlamaları zamanla Gürbüz çocuk kutlamaları ile de genişlemiştir. Nüfus artışı sağlanmaya çalışıldığı bu yıllarda hala ölüm oranları yüksek olduğu 1929 senesine ait istatistikler de incelendiğinde görülmektedir. Sıhhiye vekâleti durumu şöyle izah etmiştir: *"Kânunusani ayında Fatih dairesinde 357 doğum 482 vefat, 76 evlenme mevcutken, Beyoğlu dairesinde 311 doğum 435 vefat 99 evlenme görülmüştür. Yine Yeniköy dairesinde 4 ölü doğum 43 vefat ve 6 evlenme, Anadoluhisarı dairesinde 22 doğum 54 vefat 12 evlenme, Üsküdar'da 68 doğum 86 vefat 19 evlenme, Kadıköy dairesinde 4 ölü doğum, 72 ölüm, 28 evlenme, Adalar dairesinde 8 doğum 10 ölüm iki evlenme, Bakırköy dairesinde ise 33 doğum, 40 vefat ve 17 evlenme vardı"* Nüfusu arttırmak adına evlilik teşvik edilmekteydi. Ülkeye, sağlıklı nüfus kazandırabilme adına sağlıklı bireylerin evlenmesi önemliydi. 1926 yılında yürürlüğe giren Medeni Kanun'da evlenme yaşı 17 ve 18 olarak belirlenmiştir. Evlenmek istemeyenleri teşvik adına bekârlık vergisi uygulaması düşünülmüştür. Yozgat mebusu Süleyman Sırrı Bey tarafından verilen kanun teklifi ile birlikte 25 yaştan yukarı 45 yaştan aşağı erkekler ile çalışan kadınlardan 20 ile 35 yaşı arasındakiler, çocuğu olmayan dullar bekârlık vergisi vermeye tabi tutulacaktı. Maluller bu vergiden muaf tutulmuştur. Konu oldukça tartışmalara sebebiyet vermiştir. Bazı meslek erbabları mesela doktorlar çok çalıştıklarından ve nöbet tuttuklarından kadınların kendileriyle evlenmekten uzak durduklarını ve vergiden muaf olmaları gerektiğini belirtirken, bazıları ise vergi yüzünden evlilik denilen kutsal bir müessesenin gerçekleştirilemeyeceğini belirtmişlerdir.³⁷

Doğan çocukların sağlıklı olması asıl önemli konuydu. Çünkü yeterince doğum sağlansa da ilerleyen yıllarda ölümlerin fazlalığı bu politikaların başarılı olamamasına sebebiyet vermekteydi. Bunun için evlilik muayenesi usulü kanuna bağlanmış, *1593 kanun numaralı Evlenme Muayenesi Hakkında Nizamname* yayınlanarak yürürlüğe girmesiyle sağlıklı bireylerin evlenmesine de olanak sağlanılmıştır.³⁷ Yeni kurulan Türk Devleti sadece nüfusun artmasını değil nüfusun nitelikli olarak artmasını beklemekteydi. Bu yüzden gerek evlenme muayenelerini gerekse doğacak çocukların sıhhatli olmasını sağlayacak diğer maddeleri de içine alan Umumi Hıfzıssıhha Kanunu 1930 yılında kabul edilmiş, çocuk sıhhati için gerekli tedbirlerin alınması meclis ve sıhhat vekâletince karara bağlanmıştır. Bu kanunla kimlerin evlenebileceği, bulaşıcı ve zührevi hastalıklara sahip kişilerin ne gibi yasal düzenlemelere tabi olacakları ve hatta sütannelik yapacak kişilerin özellikleri dahi karara bağlanmıştır. 24 Nisan 1930 yılına ait kanununun 122 ila 125. Maddeleriyle konuyla ilgili pek çok husus düzenlenmiştir.

İyi genlere sahip olanların ve herhangi bir sari hastalığı olmayanların evlenmesi için yapılan düzenlemelerden sonra meydana gelecek çocukların da iyi bakılması ve yetiştirilmesi öncelikli konular içindedir. Yeni kurulan devleti emanet edecek sağlıklı nesillerin yetiştirilmesi biran önce gerçekleştirilmesi gereken durumların başında gelmekte, konuyla ilgili pek çok yasal düzenlemeye gidilmekteydi. Öncelikle nüfus artırma çalışmaları kapsamında çocuk sahibi olmak özendirilirken aynı zamanda "1 Mart 1926 tarih ve 765 sayılı Ceza Yasası'nın

Kasten Çocuk Düşürmek ve Düşürtmek Cürümleri” kısmıyla çocuk düşürmek ve küretaj yasaklanmakta, bu duruma sebebiyet veren hem gebe kadına hem de eylemi yapan kişiye 2-5 yıl arasında hapis cezası öngörülmekteydi. İlerleyen yıllarda “ırkın devamlılığını ve sağlığını tehlikeye düşürmek” suç kabul edilmiş, “ırk” meselesinin dönem için önemi ortaya konmuştur. 1936 yılına gelindiğinde bu durum “İrkin Tümlüğü ve Sağlığı Aleyhine Cürümler” olarak tanımlanmaya başlamış, ceza hukukuna bu şekilde geçmiştir. Akşam Gazetesi 9 Ağustos 1929 tarihli üçüncü sayfasında,1926 yılında kanunlaşan Kasten Çocuk Düşürme yasasına rağmen, çok fazla gebeliğin sonlandırıldığını çünkü doğumların az olduğunu ve bazı kişilerin hiçbir sıhhi durum yokken zavallı kadınları kandırarak kazanacakları çok az para için geleceğimizin garantisi olan çocuklarını düşürmek için kadınları ikna ettiklerini, ilerleyen günlerde bu kanun doğrultusunda sıhhiye teşkilatının büyük bir cezai yaptırım için tatbikatlara başlayacağını duyurmuştur. Ayrıca 29 yılında Sıhhiye Teşkilatı Maarif Nezaretî’ne bağlı okulları teftiş ederek çocukları sıhhi muayeneden geçirmiştir. Mekteplerden öğrencilerinin sıhhi durumlarını rapor halinde hazırlayarak sıhhiye teşkilatına sunması istenmiştir. Gürbüz çocuk politikalarının en önemli yansıması Gürbüz Çocuk müsabakalarıdır. Düzenlenmeye başlanan müsabakalarda yaş kategorilerine göre en gürbüz çocuk seçilmekte, böylelikle gürbüz çocuk yetiştirmeye özendirmeler ile çocuk bakımına herkesin ihtimam göstermesi sağlanmaya çalışılmaktaydı. Gürbüz çocuk müsabakalarının aynı dönemlerde dış ülkelerde de düzenlendiği ve hatta Amerika’da Güzel ve Gürbüz Çocuklar müsabakasında hakemlerin tüm çocukları birinci seçtiği Türkiye’deki politikalar ile birlikte örneklenmekteydi. Gürbüz ve Sevimli çocuklar müsabakası adını alacak ve 1930 senesinden itibaren düzenlenmeye başlayan müsabakalardan ilki 23 Nisan 1930 senesinde Himaye-i Etfal Eminönü şubesi tarafından Gülhane parkında düzenleneceği, gazetelerin sayfalarında belirtilmiştir. Otuz gün kupon toplayan ve yarışmada birinci gelen çocuğa elektrikli zarif bir otomobil gibi çeşitli hediyeler verileceği açıklamıştır (**Şekil 5**).³⁸ Kurtuluş Savaşı’nın ilk ateşinin yakıldığı 19 Mayıs tarihi, 1938 yılından itibaren “Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur.” temasıyla Gençlik ve Spor Bayramı olarak kabul edilmiş zihinsel, bedensel olarak mükemmel olması beklenen gençlere adanmıştır.⁶

Şekil 5. Akşam Gazetesi, Gürbüz Çocuk Yarışmasından Bazı Adaylar

1926 senesinde Medeni Kanun ile belirlenen evlenme yaşları 1938’de 3453 sayılı yasaya göre kadınlarda 15’e erkeklerde ise 17’ye düşürülmüştür. Böylelikle evliliğin teşvikinin bir kez daha vurgulandığı görülmektedir. Gürbüz ve sağlam çocuk nüfusunu arttırmanın en önemli yollarından biri ise bulaşıcı hastalıklarla mücadele idi. Türk Devleti kurulduğu yıllardan yakın zamanlara kadar bulaşıcı hastalıklarla mücadele etmiştir. Bu mücadelesi Cumhuriyet’in ilk yıllarında verem-difteri-dizanteri-frenji-sıtma-trahom ve çiçek üzerine

yoğunlaşmış, bulaşıcı hastalık kaynaklı ölümlerin önüne geçilmeye çalışılmıştır.1933 Sıhhat Almanakında Mazhar Osman (İstanbul Kader Matbaası) şöyle demektedir: Abdülhamit döneminden beri yaygın olan düşünceye göre “bu ülkeyi üç hastalık bitirecektir: “sıtma-frengi ve verem”, Bu hastalıklarla Cumhuriyet döneminde de mücadele edilmiştir. Sıtma ile savaşta Sıtma Mücadelesi Kanunu 1926’da çıkarılmış, 1923 yılında Verem Mücadele Cemiyeti kurulmuş, 1925 yılında Frengi Komisyonu oluşturulmuş hastalığın yaygın olduğu şehirlerde özel mücadele planlanmıştır. 1928’de kurulan Hıfzıssıhha kurumları ve 1930 senesinde yayınlanan Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ile bulaşıcı hastalıklarla mücadelenin tüm yurttaki kontrol altında yürütülmesi sağlanmaya çalışılmıştır.^{38,39}

Cumhuriyet Dönemi’nde Besim Ömer Akalın, Fahrettin Kerim Gökay gibi önemli hekimler çocuk politikalarının belirlenmesinde etkili olmuş, Dr.Besim Ömer Bey’in Osmanlı Devleti’nde bulunduğu faaliyetlerinin dışında süd damlası kuruluşuna büyük katkı vermiş, bununla birlikte çocukların sağlamlığı ve sağlığı adına ebe hanımlara kurslar düzenlemiş, çocuk bakımı için bilgilendirici içtimalar yapmıştır. Dr.Mazhar Osman ve Dr.Server Kamil gibi önemli hekimler de ulus devlet yaratmada çocukların katkısına pek çok yazılarında yer vermiş, pek çok konuya değinmişlerdir. Ayrıca ırk hıfzıssıhhası yanında alkol ve frengi vs. hastalıkların ırk bütünlüğü ve gücüne zarar vereceği, bunlardan uzak kalınmasının kurulacak yeni devletin sağlıklı nüfusa sahip olmasına büyük katkı sağlayacağını vurgulamışlardır. 1925 yılında başlayarak 2 yılda bir düzenlenen Türk Milli Tıp Kongrelerinde görüşülen çocuk sağlığı-bakımı-öjeni politikaları ve bulaşıcı hastalıklarla mücadele hususları çocuk yetiştirme politikaları için büyük önem taşımıştır. Sağlıklı bir nesil yaratabilmenin ve bu devamlılığının sağlanabilmesinin çareleri bu kongrelerde aranmakta, burada belirlenen kararlar doğrultusunda yasalar düzenlenerek gelecek neslin yaratılmasına olanak sağlanmaktaydı.^{38,39}

Sonuç ve Tartışma

Dünya’da yaygın olan politika sağlıklı toplumlar ve bu toplumlar üzerine inşa edilmiş devletlerdir. I. ve II. Dünya Savaşları’nın yıkıcı etkisi galip devletleri dahi etkilemiş, savaşlar boyunca ve ardından süre gelen salgın hastalıkların yaygınlığı bu savaşların bıraktığı etkilerden daha yıkıcı olmuş ve milyonlarca insan bu süreçte hayatını kaybetmiştir. Sanayileşme ile tarım alanında ve gerekli görüldüğünde toprak güvenliğini sağlama adına insana duyulan ihtiyaç sonucudur ki devletler, yeniden güçlenebilmek adına nüfus politikalarına önem vermiştir. İnsansız devlet olamayacağı anlayışından hareketle sağlıklı toplumların yaratılması gerekliliği ön görülmüştür. Dünyayı etkisi altına alan bu anlayış yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devletini de etkilemiştir. Türkiye, II. Dünya savaşına savaşın bitimine doğru katılmış olsa da Dünya’yı etkisi altına alan ekonomik sorunlar Türkiye’yi de etkilemiştir. Türkiye Osmanlı Devleti’nden aldığı mirasla Osmanlı’nın sağlıklı bir nesil yetiştirmek adına gösterdiği çabayı benimsemiş, daha planlı, kapsamlı adımlarla mücadelesini devam ettirmiştir.^{39,40}

Osmanlı Devleti, “çocuk bakımı” politikaları çerçevesinde yetim ve sağlıksız çocukların sağlıklı büyümesine önem vermiş ve Darüşşafaka, Darüleytam, İslahaneler gibi kurum ve kuruluşlar inşa ederek günümüze kadar gelen bir mücadelenin başlamasına önyak olmuştur. Osmanlı Devleti’nin çocuk politikaları, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ni de etkilemiş ve “gürbüz çocuk” politikasıyla zamanla sağlıklı bir nesil oluşmuştur. “Çocuk bakımı”; çocukların iyi ve sağlıklı yetiştirilmesi amacıyla talim ve terbiyeyi içerirken, “gürbüz çocuk politikası” ise biraz daha yeni kurulan “milli” devletin millet bütünlüğünü ve daha sağlam ve sağlıklı nüfus yetiştirebilmek adına yapılan çalışmalarını içermektedir.^{39,40}

Salgın hastalıklarla mücadele, anne adaylarının düzenli kontrolü, anne karnında takip edilen bebekler, yeni doğan bebeklerin takibi, anne sütü ve önemi, halkın bilinçlendirilmesi, Sağlık Ocakları tarafından düzenli yapılan takipler gibi çalışmalar daha sağlıklı bir neslin kurulmasında yapılan çok önemli adımlardır. Talim ve terbiye, Gürbüz Türk çocuğu yetiştirmeye ayrılan zaman, gösterilen çaba, anne ve babaların bilinçlendirilmesi şüphesiz “Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur” düsturunun en önemli sonuçlarıdır. Başbakanlık Osmanlı

Arşivi, araştırma dönemine ait süreli yayınlar, Meclis görüşmeleri ve bu konuda yazılmış birçok kaynak gerek Osmanlı dönemi gerekse Cumhuriyet Dönemi sağlıklı bir nesil yetiştirme çabalarının olumlu sonuçlar doğurduğunu göstermektedir. Bu noktada Himaye-i Etfal Cemiyeti ve çalışmaların hem Osmanlı hem de Cumhuriyet dönemi adına önemi büyüktür. Cumhuriyet döneminde cemiyete verilen önem ve yetkilerinin arttırılması, bağışların cemiyete verilmesi ya da cemiyetin devlet adına çalışan cemiyet olarak nitelendirilmesi sağlık bir nesil yetiştirmeye verilen önemin en önemli göstergeleridir. Hem Osmanlı da hem de Cumhuriyet döneminde yurtdışındaki gelişmeler yakından takip edilmiş ve konuyla ilgili düzenlenen uluslararası etkinliklere görevliler gönderilmiştir.⁶

Günümüzde geçerliliğini sürdüren anne sütünün önemi gerek Osmanlı ve gerekse Cumhuriyet döneminde de hissedilmiştir. Bu önem doğrultusunda halk bilinçlendirilmiş Osmanlı'da Irzahaneler, Yeni Türk Devleti'nde ise Süd-damlası ile başlayan müesseseler açılmıştır.

Günümüzde salgın hastalıklar ve salgın hastalıklarının ülkelere verdiği zararlar bilinmektedir. Bu zararlar ekonomi, eğitim, sağlık gibi her alanı etkisi altına almıştır. Sağlıklı nesil yetiştirmenin önemi ve gerekliliği her yüzyılda önem ve değer taşımaktadır. Bu nedenle Devletler, devamlılıklarını sağlamak adına gelecek nesilleri, 21. yüzyılın gereklerine uygun temellerle yetiştirmelidir. 21. Yüzyılın teknoloji çağı olduğu bilinmektedir. Çocukların telefon, bilgisayar bağımlı olması hareketsiz bir nesil yaratmaktadır. Yapılacak olan politikalar da bu gerçekten hareketle değerlendirilmelidir. Bilinçli ailelerin varlığı günümüz yüzyılında daha da önem kazanmıştır. Yüzyılımız "mükemmel ebeveyn" yüzyılıdır. Mükemmellik ebeveynden başlamaktadır. Sağlıklı beslenme, zararlı yiyeceklerin tüketiminin azaltılması, beden sağlığını iyileştirecek spor ve egzersizlerin yapılması salgın hastalıklarla mücadelede önemli etkenler olarak görülmektedir. Ayrıca yeni neslin, bedensel gelişimlerinin yanında zihinsel gelişimlerine de önem verilmeli devletimizin oluşturacağı planlar, bu çerçevede olmalıdır. Kalkınma planlarında, Meclis görüşmelerinde, gazete ve dergilerde bu planların gündeme getirilmesi; ilkokuldan üniversiteye kadar her türlü eğitim kurumunda konuyla ilgili çalışmaların yapılması elzemdir. Çocuk sağlığını beden ve zihinsel olarak etkileyen en önemli mekân çocuk oyun alanlarıdır. Devletimiz gerek eğitim kurumlarında gerekse park ve piknik alanlarında bu alanlara yapılması gereken her türlü gerekli masraftan kaçınmamalıdır.^{10,13}

Bilgi

Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması yoktur. Herhangi bir kongrede sunulmamıştır. Herhangi bir maddi destek alınmamıştır.

Araştırmacı Katkı Oranı Beyanı

Hülya Öztürk: Fikir-kavram, tasarım, denetleme-danışmanlık, veri toplama veya işleme, analiz veya yorum, kaynak taraması, makalenin yazımı, eleştirel inceleme, kaynaklar ve fon sağlama.

Atiye Emiroğlu: Fikir-kavram, tasarım, denetleme-danışmanlık, veri toplama veya işleme, analiz veya yorum, kaynak taraması, makalenin yazımı, eleştirel inceleme, kaynaklar ve fon sağlama.

Kaynaklar

1. Oktay EY. Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından Günümüze Uygulanan Nüfus Politikaları. Yalova Sosyal Bilimler Dergisi 2003; 4 (7): 31-54.
2. Çay M. Osmanlı Devleti'nde Çocuk Koruma Sistemi. Erişim: (<https://idealsosyalhizmet.com/osmanli-devleti%E2%80%99nde-cocuk-koruma-sistemi/>). Erişim Tarihi: 20.04.2022
3. Cemil Ö. İslahane. TDV İslâm Ansiklopedisi. 1999; 19 1999: 190-191.
4. Başbakanlık Osmanlı Arşivi(BOA). ŞD 3146/5.
5. Servet-i Fünun. Çocuk büyütme-emzirme-emzik. Cilt 28. Numru 716.
6. Öztürk H, Demirsoy N. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Ulusallaşma Çabaları ve Sağlık Alanında Yapılan Ulusallaşma Çalışmalarının Değerlendirilmesi Türkiye Klinikleri J MedEthics 2019; 27(1):11-24.

7. BOA. Yer Bilgisi: 2545-22, Belge Tarihi: H-29-12-1306. Kurum: ŞD;BOA. Yer Bilgisi: 11-15. Belge Tarihi: H-02-03-1324. Kurum: DH.HMŞ; BOA. Yer Bilgisi: 8-29. Belge Tarihi: H-05-06-1320. Kurum: İ.MF.
8. Karagöz S. İkinci Meşrutiyetten Harf İnkılâbına Kadar Süreli Yayınlarda Yeralan Eğitim Görüşleri ve Cumhuriyet Eğitimine Yansımaları (1908 - 1928). Doktora Tezi. Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı. Gazi Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.2014.
9. BOA. Yer Bilgisi: 31-39. Belge Tarihi: H-02-05-1317. Kurum: Y.PRK. HH.;BOA. Yer Bilgisi: 182-35. Belge Tarihi: H-28-10-1313. Kurum: A.MTZ. (04); BOA. Yer Bilgisi: 54-411. Belge Tarihi: H-29-08-1333. Kurum: DH.ŞFR.
10. Servet-i Fünun. Etfal'in ilk mektebi. Cilt.3. Sayı 70. 15 Temmuz 1892;Servet-i Fünun. Himaye-i Etfal-Besim Ömer. Cilt. 3. Sayı 62. 20 May 1892:1; Servet-i Fünun. Cilt.7 Sayı 161. 13 Nisan 1894; Servet-i Fünun. Oyuncakla Meşguliyet. Cilt 9. Sayı 227-18 Temmuz. 1895; Servet-i Fünun. Valide ve Çocuk. Cilt. 13. Sayı 314. 18 Ağustos 1893; Servet-i Fünun. Gebelikte Tedabir. Cilt. 25. Sayı 625.16 Nisan 1903; Servet-i Fünun. Cilt. 25. Sayı 646. 10 Eylül 1903.; Servet-i Fünun. Talim-Terbiye. Cilt. 33. Sayı 847. 2.sayfa; Servet-i Fünun. Fransızların Talim Terbiyesi. Cilt.34. Sayı:864.14.11.1907; Servet-i Fünun Cilt.3. Sayı 73. 5 Ağustos 1892; Servet-i Fünun. Cilt. 29. Sayı 741. July 6 1905; Servet-i Fünun. Çocuklara Aşı.Cilt.13. Sayı 323. 21 Mayıs. 1896; Servet-i Fünun. Sayı 316. 2 Nisan 1896; Servet-i Fünun. Çocuk Büyütmek. Cilt.28. Sayı 713. 22 Aralık 1904; Servet-i Fünun. Nevsali afiyet. Cilt.29. Sayı 738. June 1905.
11. Tanin. Terbiye ve Tedrisat. 3.Sene Sayı 924. 30 Mart 1911.
12. Servet-i Fünun Cilt.32. Sayı 826. 21 Şubat 1907.
13. Servet-i Fünun. Emzik. Cilt.9. Sayı 215. 26 Nisan 1895; Servet-i Fünun. Sayı 217. Mayıs 10 1895; Servet-i Fünun. Çocuk ve Süt. Cilt.30. Sayı 772; Servet-i Fünun. Irzahaneler. Cilt.21. Sayı 534. 6 Haziran 1901; Servet-i Fünun. Fransa'da Irza-ı Etfal Meselesi. Cilt. 30. Sayı 777. 5 Mart. 1905; Servet-i Fünun. Pariste Talim Terbiye. Cilt. 30 Sayı 769; Servet-i Fünun. Besim Ömer-Kadri Raşit. Cilt. 64. Sayı 1674. 13. 09. 1328.
14. BOA. Yer Bilgisi: 18-50. Belge Tarihi: H-30-12-1336. Kurum: DH.EUM.VRK.
15. Servet-i Fünun. Çocukları temizliğe alıştırmak. Cilt.31. Sayı 791. 21 Haziran 1906; Servet-i Fünun. Himaye-i Etfal. Cilt.32 Sayı 813. 22 Kasım1906; Servet-i Fünun. Çocukları Nasıl Yetiştirmeliyiz?.29 Temmuz. 1909.Cilt. 37.Sayı 947. Servet-i Fünun. Bebek nezaman yürümelidir?. Cilt. 28. Sayı 719.
16. Servet-i Fünun. Himaye-i Etfal Hastanesi. Cilt. 17.Sayı 430. 1899.
17. Servet-i Fünun. Himaye-i Etfal Hastanesi Hastaodası. Cilt.20. Sayı 503. 1 Kasım 1902.
18. Tanin. Nüfus Politikası. 8.Sene. Sayı 2601. 5 Mart 1916.;Tanin. Nüfus Meselesi. Sene. 8 Sayı 2671. 10 Mayıs 1916; Tanin 8.Sene. Sayı 2672. 11 Mayıs 1916.; Tanin 8.Sene Sayı 2673. 12 Mayıs 1916.
19. Tanin. Etfal Kongresi. 16. Sene. Sayı 345. 29 Eylül 1923.
20. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi(BCA). 30-18-1-1_/7-37-7. 3 Temmuz 1920.
21. Tanin. Himaye-i Etfal Bağış. Sene. 15. Sayı 223. 27 Mayıs 1923.
22. Spor Alemi. Çocuklarımızı Nasıl Himaye Etmeliyiz?. 1.Sene. Sayı 17. 1920; Spor Alemi. Etfal Müsameresi. 1.Sene Sayı 18. 20 Temmuz. 1920; Spor Alemi. 30 Haziran 1921.
23. Akşam Gazetesi, 4 Temmuz 1922.
24. Konya D. Türkiye'nin İlk Türk Kadın Doktoru: Safiye Ali ve Çalışmaları. Journal of Social Sciences and Humanities 2018; 19 (42).
25. Özgiray A. Lozan'dan Cumhuriyet Rejimine Giden Yol. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi 2003; 19(56): 597-608.
26. BOA. Yer Bilgisi: 55-48-9. Belge Tarihi: 11.06.1935. Kurum: 30-18-1-2/Kararlar Daire Başkanlığı (1928). BOA. Yer Bilgisi: 19-26-1. Belge Tarihi: 12.04.1931. Kurum: 30-18-1-2 /Kararlar Daire Başkanlığı (1928-)).
27. Hâkimiyet-i Milliye. Sıhhiye Vekilimiz ve Yeni Sene Faaliyetleri. 4 Kânunusani 1925: 1.
28. BOA. Yer Bilgisi: 24-27-11. Belge Tarihi: 04.05.1927. Kurum: 30-18-1-1/Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928).;BOA. Yer Bilgisi: 12-41-16. Belge Tarihi: 07.06.1930. Kurum: 30-18-1-2-/Kararlar Daire Başkanlığı (1928-).;BOA. Yer Bilgisi: 13-58-1. Belge Tarihi: 03.09.1930. Kurum: 30-18-1-2-/Kararlar Daire Başkanlığı (1928-); BOA. Yer Bilgisi: 7-42-2. Belge Tarihi: 09.03.1925. Kurum: 30-10-0-0/Muamelat Genel Müdürlüğü.
29. BOA. Yer Bilgisi: 4-39-3, Belge Tarihi: 26.11.1921. Kurum: 30-18-1-1/Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928); BOA, Yer Bilgisi: 13-114-25. Belge Tarihi: 13.04.1925. Kurum: 51-0-0-0/Diyaret İşleri Reisliği; BOA. Yer Bilgisi: 17-10-2. Belge Tarihi: 11.02.1931. Kurum: 30-18-1-2/Kararlar Daire Başkanlığı (1928-).
30. Milliyet. İstanbul'daki Hayır Cemiyetlerinin Mesai faaliyetleri. 25 Teşrinisani 1929.
31. Servet-i Fünun. Süt Damlası Teşkilatında. 4. Aralık 1924. Sayı 1477-9.
32. Cumhuriyet. Süt Damlasında. 4 Ocak 1925. 1.Sene. Sayı 345.
33. Akşam. Senede beş gürüş çocuk vergisi. December 18. 1926.
34. Cumhuriyet. Çocuk Vergisi. Şubat 1927. 3. Sene. Sayı 995.
35. BOA. Yer Bilgisi: 45-233-17. Belge Tarihi: 31.10.1927. Kurum: 180-9-0-0/Genel);BOA. Yer Bilgisi: 42-175-1. Belge Tarihi: 25.12.1932. Kurum: 490-1-0-0- /Cumhuriyet Halk Partisi).
36. Cumhuriyet. İki bayramda yetim çocukları sevindiriyoruz. 29 Aralık1924; Cumhuriyet 2 Sayı 606. 14Ocak1926; Cumhuriyet 4.Sene Sayı 1172. 14 Ağustos. 1927; Cumhuriyet. 5.Sene Sayı 1552. 1928; Cumhuriyet 1.Sene Sayı 29.4 Haziran 1924;

- Cumhuriyet. December 19, 1925; Milliyet. 20 Kânunusani 1933; Cumhuriyet. 8 Mayıs 1924; Akşam. 7 Mayıs 1927. 9.Sene. Sayı 3077; Cumhuriyet. 26 Eylül 1929; Milliyet. 25 Teşrinisani 1929; Milliyet. 8 Kanunuevvel 1931: 6; Akşam. 10 Mayıs 1927.
37. Fuad Bey. Himaye-i Etfal Cemiyeti Nedir? Nasıl ve Niçin Çalışır? 1933 Sıhhat Almanakı. İstanbul 1933 Kader matbaası: 84-85; Akşam. Bekarlık vergisi. 29 Mart 1929: 1; Resmi Gazete. Yayın Tarihi: 21.09.1931, Resmi Gazete Sayısı: 1904 Yayımlandığı Düsturun Tertibi: 3. Cildi: 11: 477.
38. Akşam Gazetesi. Mekteplerde Çocukların Sıhhati İle Daha çok iştigal edilecek. 25 Temmuz 1929: 3; Akşam 12 Eylül 1929. Güzel ve Gürbüz Çocuklar Müsabakası. s. 5; Akşam Gazetesi. Yeni Müsabakamız Gürbüz Çocuklar. 30 Mart 1930. s. 6; Akşam Gazetesi. Yeni Müsabakamız. 1-2 Nisan 1930. s. 8; Akşam Gazetesi. Veremle Mücadele. 17 Şubat 1929.s. 2; Akşam. Sivrisinek mücadelesi. 14 Ağustos 1929. s. 4.
39. Dever A, Korur EN. Türkiye Cumhuriyeti'nin Tek Parti Dönemi'nde Sağlıklı ve Yavuz Nesiller Yetiştirme Projesi: Zorunlu Beden Eğitimi. Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi 2021; 17 (34): 643-675.
40. Güvercin CH. Arda Berna. Eugenics Concept: From Plato to Present. Human Reproduction and Genetic Ethics. 2008;14(2):20-6.